

Poolse bendes in Nederland

Voorlopige bevindingen

*A.W. Weenink en S. Huisman**

In deze bijdrage bespreken wij Poolse criminaliteit in Nederland, in het bijzonder de activiteiten van Poolse bendes. De informatie is verzameld uit hoofde van de taak van het interregionale Kernteam Noord en Oost-Nederland (KT NON, nu onderdeel van de Nationale Recherche) om inzicht te genereren in landelijke manifestaties van criminaliteit uit Centraal en Oost-Europa. De gegevens worden tevens gebruikt in het tweejaarlijkse criminaliteitsbeeld Centraal en Oost-Europa dat het kernteam eind 2003 hoopt te publiceren. Nog niet alle informatie die in het criminaliteitsbeeld wordt opgenomen is op het moment van schrijven verzameld. Met name gegevens over de situatie in Polen zelf zijn nog te onvolledig om hier te bespreken. Het gaat derhalve om voorlopige bevindingen. Wij bespreken achtereenvolgens het algemene beeld van Poolse criminaliteit in Nederland, de activiteiten van Poolse bendes, de aanpak van deze bendes en de vraag in welk opzicht een eventueel opengaan van de Poolse westgrens gevolgen heeft voor deze problematiek.

Poolse criminaliteit in Nederland: algemeen beeld

Voorzover de beschikbare informatie de samenstelling van een algemeen beeld toelaat, kan worden gesteld dat Polen die in Nederland verblijven, zoals (illegale) werknemers in de tuinbouw, niet overmatig zijn betrokken bij ernstige delicten. Poolse criminele organisaties lijken hier niet erg actief te zijn, voorzover de aanwezigheid daarvan zou kunnen worden afgeleid uit gepleegde delicten die gewoonlijk met georganiseerde misdaad in verband worden gebracht. Zo is met betrekking tot handel in verdovende middelen weliswaar sprake van uitvoer uit Polen naar Nederland van grondstoffen voor synthetische drugs en lijkt Polen in toenemende mate XTC uit Nederland af te

* De auteurs zijn vanuit het Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken (Ipit) van de Universiteit Twente verbonden aan het Kernteam Noord- en Oost-Nederland.

nemen (informatie KLPD en KT NON), het gaat daarbij in Nederland om Nederlandse netwerken. Evenmin zijn Polen, een enkel incident daargelaten, op grote schaal betrokken bij verdachte transacties in Nederland (informatie BLOM, het Bureau voor justitiële ondersteuning van de Landelijke Officier van Justitie voor de wet melding ongebruikelijke transacties). Waar het gaat om mensenhandel zijn Polen overwegend te beschouwen als slachtoffer en niet als dader. Zo is 8% van de prostituees Pools, maar heeft slechts één procent van de verdachten van mensenhandel de Poolse nationaliteit (Korvinus e.a., 2003, p. 97-102). Met betrekking tot afpersing is een spectaculair geval bekend – de poging van twee Poolse mannen Ikea af te persen door het plaatsen van explosieven en het sturen van een dreigbrief –, maar daarbij lijkt het om een incident te gaan. Aangaande bovenstaande delicten is dus niet sprake van een opvallende aanwezigheid van Poolse criminelen in Nederland.

Er is wel sprake van een probleem waar het gaat om vormen van banditisme van de kant van Polen die vanuit Polen opereren. Het gaat hierbij vooral om auto-inbrekers en ramkrakers. Volgens Duitse en Scandinavische politiediensten laten Poolse bendes zich ook in met autodiefstallen; in Nederland is daar echter nog weinig informatie over. Er zijn Poolse autodieven aangehouden, maar de casuïstiek suggereert dat Litouwse bendes actiever zijn. Zij stelen wagens, strippen deze en voeren de onderdelen uit naar Oost-Europa. Een vergelijkbaar beeld bestaat ten aanzien van het inwisselen en uitgeven van vals geld. In 2002 werd een groepje Polen aangehouden bij het wisselen van valse euro's, maar Litouwse valsgeldwisselaars zijn vaker gesignaleerd (naast andere nationaliteiten, waaronder ook Nederlanders). De signalen over gevallen van autodiefstal en uitgeven van vals geld zijn, met die over auto-inbraken en ramkraken, voor het KT NON aanleiding geweest om een analyse op te stellen van de 'mobiele' Oost-Europese bendes die zich aan deze delicten schuldig maken. De analyse is gebaseerd op landelijke gegevens en gegevens van de negen politiekorpsen waaruit het kernteam is samengesteld.¹ Hierna staan de bevindingen met betrekking tot Poolse auto-inbrekers en ramkrakers.

¹ Groningen, Friesland, Drenthe, IJsselmeer, Twente, Gelderland Noord-Oost, Gelderland Midden, Gelderland Zuid en Flevoland.

Mobiel banditisme

Auto-inbrekers

Het openbreken van een voertuig om zaken als radio's, cd-spelers en dergelijke te ontvreemden is altijd beschouwd als een typisch grote-stadsdelict, waaraan vooral criminele verslaafden zich schuldig maken. Nu wordt volgens het Ministerie van Justitie 95% van de auto-inbraken niet opgelost,² zodat het aandeel van Poolse dadergroepen niet met zekerheid is vast te stellen. Hun betrokkenheid kan wel langs indirecte weg aannemelijk worden gemaakt door de criminaliteitscijfers te combineren met gegevens over verdachten en modus operandi en deze aan te vullen met informatie uit andere landen. Het vertrekpunt van de analyse is de Politie-monitor die gegevens bevat over de ontwikkeling van de kans dat in een auto wordt ingebroken. Dan blijkt dat sinds 1993 het landelijk gemiddelde van deze kans (per 100 personenwagens) daalde van 10,2% naar 6,9% in 2001, om in 2002 ineens omhoog te schieten naar 8%. De stijging deed zich voor in zestien van de vijftiengeregistreerde politieregio's. Relatief scherpe stijgingen deden zich voor in de grensregio's en in de regio Utrecht. De trendbreuk in Nederland komt een jaar na eenzelfde breuk in Duitsland. De politie in Neder-Saksen meldde dat het aantal auto-inbraken na een gemiddelde jaarlijkse daling van 16%, in 2001 plotseling steeg met 24%. De Duitse politie houdt voornamelijk Poolse en Litouwse bendes voor de stijging verantwoordelijk. Met behulp van een speciaal stuk gereedschap, de zogenaamde Polensleutel, breken zij auto's in enkele seconden open; dit wordt door de Poolse politie bevestigd. Uit heel Nederland komen signalen dat Polensleutels zijn gebruikt, wat een indicatie kan zijn voor de herkomst van de daders, al valt niet uit te sluiten dat andere criminelen inmiddels ook over dit gereedschap beschikken.

Uit de data van de negen kernteamregio's blijkt het volgende. Door deze korpsen zijn in 2002 48.552 auto-inbraken geregistreerd, waarvan een kwart in kleinere plaatsen. De schade bij een autokraak (schade aan wagen plus de waarde van de gestolen goederen) bedraagt gemiddeld € 450. In de negen regio's is dus in 2002 voor bijna € 22 miljoen aan schade aangericht. Opvallend was dat de autokraken vaak 's nachts en in serie worden gepleegd, waarbij onder een 'serie' vijf of meer auto-inbraken ineens wordt verstaan. Op het platteland wordt

² Website WODC, 'Autokraak: daders', 2/9/2002.

10% van de auto-inbraken in serie gepleegd. Series van twintig kraken of meer zijn geen uitzondering. In één nacht worden dan in een straat alle auto's opengebroken. Dit probleem is ook in 2003 actueel, zoals dit jaar onder andere bleek in Beltrum (27 auto's), Buurse (13 auto's) en Diepenheim (29 auto's). Er is voorzover wij weten geen reden de serie-inbraken toe te schrijven aan een plotselinge toename van het aantal criminele verslaafden in deze plaatsen. Uit de modus operandi en aanhoudingen blijkt dat Poolse en Litouwse dadergroepen voor tenminste een deel verantwoordelijk moeten worden gehouden. In de periode maart 2002 – februari 2003 zijn in totaal tweeëndertig Polen en zeventien Litouwers aangehouden die van auto-inbraken werden verdacht. De verdachten hadden bij aanhouding soms tientallen autoradio's bij zich of bekenden bij grote aantallen (serie)kraken betrokken te zijn geweest. Hun werkwijze, zoals die mede uit verhoren naar voren komt, is als volgt. Ze opereren in groepjes van twee tot vier personen. Bij de keuze van een lokatie erkent men een voorkeur te hebben voor kleinere plaatsen omdat daar de kans op aanhouding kleiner is. In sommige gevallen is de buit eerst verstoep, waarna een koerier de buit van meerdere kraken in een geprepareerde auto naar Polen vervoert.

Kortom, alhoewel een oplossingspercentage van 5% het niet mogelijk maakt nauwkeurig te bepalen wie verantwoordelijk is voor de plotselinge stijging van het aantal autokraken in 2002, doen informatie uit Duitsland, modus operandi en bekentenissen vermoeden dat met name in plattelandsgemeenten, niet individueel opererende criminele verslaafden, maar Poolse dadergroepen (mede) voor de trendbreuk verantwoordelijk zijn. Volgens een contactpersoon bij de Poolse politie zou de vraag naar gestolen autoradio's overigens niet groot meer zijn, omdat bij een aanhouding een persoon er zijn hele kelder mee vol had staan. In hoeverre dat de conclusie wettigt dat de markt is ingezakt, is vanuit Nederland moeilijk te beoordelen. Gelet op de incidenten in de eerste maanden van 2003 lijkt dit inzicht in ieder geval nog niet tot de auto-inbrekers zelf te zijn doorgedrongen.

Ramkrakers

Over ramkraken door Poolse dadergroepen berichtte het KT NON reeds eerder (KT NON, 2001). Verslag werd gedaan van de bevindingen van het researchteam Rameta³ van de regiopolitie Noord- en Oost-

³ 'Rameta' staat voor 'ramkraken etalage'.

Gelderland. Het Rameta team verrichtte opsporingsonderzoek naar ramkraken bij juweliers en fotozaken, gepleegd door Poolse dadergroepen.⁴ Deze dadergroepen zijn in heel Noordwest-Europa actief. Ook Duitsland, België, Scandinavië, Zwitserland en Oostenrijk hebben te maken met Poolse ramkrakers. De Duitse politie beschikt zelfs over speciale rechteams die op permanente basis zijn belast met de bestrijding van deze groepen. Het Rameta team zocht daarom contact met diensten in deze landen en werkte vooral samen met de Bundesgrenzschutz en de Poolse justitie.

Het aantal ramkraken ligt per jaar op ongeveer honderd.⁵ In totaal heeft het Rameta team vijftig ramkraken opgelost die door Poolse dadergroepen in de jaren 1999-2002 waren gepleegd. Dit betekent dat Poolse groepen een belangrijk aandeel hebben gehad in het totaal aantal ramkraken van de afgelopen jaren. Een enkele dadergroep kan een groot aantal kraken plegen. Een in januari 2001 aangehouden groep van vier Poolse verdachten was verantwoordelijk voor zeventien ramkraken. Met de aanhouding van twee Polen in september 2001 werden zes ramkraken opgelost. Ondanks deze resultaten blijkt uit recente aanhoudingen en gegevens van de Poolse politie dat nog steeds een aantal Poolse dadergroepen in Nederland actief moet zijn. De daders gingen en gaan weldoordacht te werk. Om een confrontatie met de politie te verhinderen, saboteren zij soms vooraf surveillancewagens of blokkeren zij de hekken van politiebureaus. Soms legt men kraaienpoten of spijkerplanken op de weg of wordt een gestolen wagen gebruikt als wegblokkade. De feitelijke ramkraak wordt eveneens met een gestolen wagen gepleegd. De 'ramwagen' is vaak van een ouder type omdat modernere zijn uitgerust met een airbag, wat niet praktisch is wanneer men een winkelpui ramt. Met een andere gestolen wagen, die later wordt verruild voor de eigen vluchtauto, maakt men zich uit de voeten. De buit wordt eerst verstopt in de omgeving van de kraak. Na enkele dagen komt één van de plegers samen met enkele andere personen de buit ophalen. Het ziet er naar uit dat niet (uitsluitend) sprake is van losse groepjes avonturiers, maar dat in groter 'georganiseerd verband' wordt geopereerd. Zo waren de groepen afkomstig uit dezelfde stad in West-Polen. Ook is sprake van gebruik

4 Uit het onderzoek van Rameta kwam naar voren dat Poolse dadergroepen betrokken waren bij inbraken in schoenenzaken, opticiens, tandartspraktijken en tandtechnische bureaus.

5 In de periode mei 1998-juli 2001 werden 246 ramkraken gepleegd, waarvan honderd in het jaar 2000 (KT NON 2001, p. 125).

door verschillende groepen van dezelfde voertuigen en hulpmiddelen. De daders worden actief geronseld, in disco's. Het gaat daarbij in de regel om mannelijke werklozen van rond de twintig. Als tegenprestatie wordt hen een auto in het vooruitzicht gesteld, er was ook sprake van druk. Een beoogde 'werknemer' werd middels een in scène gezette aanrijding in een schuldbetaling gemanoeuvreerd, die hij slechts kon beëindigen door mee te doen met de bende. Dit ronselen doet vermoeden dat het aanhouden van een afzonderlijke dadergroep soms slechts zal leiden tot vervanging door een nieuwe ploeg. Wil men het probleem structureel aanpakken dan zal het nodig zijn niet alleen 'ramploegen' aan te houden, maar ook de ronselaars en helers in Polen.

De buit van een ramkraak vertegenwoordigt een waarde van gemiddeld € 18.000 tot € 22.000. Daarnaast treedt schade op aan winkels en inventaris en worden vaak een of meerdere auto's gestolen. Om deze kosten te vermijden, zijn ondernemers overgegaan tot het plaatsen van ijzeren of betonnen palen voor de etalage. Dit lijkt de daders soms aan te zetten tot een wijziging van tactiek. Zo ramt men wel met een vuilcontainer tussen de palen door of gaat men etalages met putdeksels en hamers te lijf. Een gevaarlijke ontwikkeling is dat sommige groepen van ramkraken overstappen op gewapende overvallen. In Duitsland is dit inmiddels een duidelijke tendens; dit jaar zijn ook in Nederland bij twee gelegenheden Poolse overvallers aangehouden. De overvallen worden gepleegd op klaarlichte dag op momenten dat er veel publiek op straat is. Dit vergroot de kans op ongelukken. De maatschappelijke uitwerking van de ramkraken en overvallen overstijgt die van de materiële schade. Daarbij moet met name worden gedacht aan de ontwrichting van een gehele branche wanneer deze stelselmatig doelwit is van criminelen. Gemiddeld zes keer per maand vindt er een ramkraak bij een juwelier plaats.⁶ Deze hoge frequentie heeft er toe geleid dat verzekeringsmaatschappijen niet langer bereid zijn juweliërs te verzekeren. De verwachting bestaat dat verschillende bedrijven de deur daarom zullen moeten sluiten.

6 Op basis van samenvoeging van gegevens van het Informatie Knooppunt Politie (dat de data van 22 van de 25 politieregio's heeft) en van de branchevereniging juweliërs is vastgesteld dat in de periode januari 2002 tot februari 2003 in Nederland 77 ramkraken op juweliërs plaatsvonden. Daarnaast zouden volgens een schatting ongeveer 40 fotozaken zijn geraamd. Opticiens zijn sinds 2000 37 keer slachtoffer geworden van een ramkraak of inbraak.

Het is nog niet uitgezocht waarom Polen vaker dan bijvoorbeeld Letten of Tsjechen betrokken lijken te zijn bij mobiel banditisme. Het volgende valt daarover te constateren. In Oost-Europa staat bij grote delen van de bevolking de armoede het bevredigen van de behoefte aan westerse (luke) goederen, in de weg. Dit is een voedingsbodem voor een omvangrijke zwarte markt in goedkope maar gestolen goederen en deze markt moet bevoorrad worden. Met ruim 38 miljoen inwoners beschikt Polen dan in potentie over een grotere zwarte markt en een groter aantal criminelen dan een land als Tsjechië dat tien miljoen inwoners heeft. Ook is voor Poolse criminelen Noordwest-Europa eenvoudig te bereiken via de Duitse snelwegen; dat geldt ook voor Tsjechen, maar mogelijk zijn die in zuidelijker regionen actief (maar daar hebben wij geen informatie over). De eenvoudigste verklaring voor de aanwezigheid van vooral Poolse dadergroepen in Nederland luidt dus dat Polen relatief groot, arm en nabij is, maar de situatie ligt ongetwijfeld gecompliceerder. Zo heeft Litouwen slechts 3,5 miljoen inwoners en ligt het verder weg dan Polen, en dat terwijl Litouwse criminelen zeer regelmatig worden gesignaleerd. Ook aspecten als de plaats van een land in internationale logistieke knooppunten, plaatselijke regelgeving, de prioriteit die aan bestrijding van zwarte markten wordt gegeven en culturele factoren, spelen mogelijk een rol wanneer men wil verklaren waarom inwoners van de verschillende Oost-Europese landen in verschillende mate betrokken zijn bij grensoverschrijdende criminaliteit.

De aanpak

Bij de toedeling van opsporingsonderzoeken wordt er ruwweg vanuit gegaan dat veelvoorkomende 'commune criminaliteit' en plaatselijke criminaliteit door de regiokorpsen wordt bestreden, regiogrensoverschrijdende 'middencriminaliteit' door Bovenregionale Rechercheteams (BRT's) en landelijk en internationaal opererende criminele organisaties door de Nationale Recherche (vergelijk Kruyer, 2003). Auto-inbraken worden vaak gerekend tot de commune criminaliteit, ramkraken en overvallen tot de middencriminaliteit, terwijl bijvoorbeeld de groothandel in verdovende middelen tot de georganiseerde misdaad wordt gerekend.

De grensoverschrijdende bendes laten zich op deze basis echter moeilijk classificeren. De geografische schaal waar zij op opereren, hun

organisatiegraad en hun rol als leverancier op illegale markten roept eerder associaties op met georganiseerde misdaad dan met commune of middencriminaliteit. Dit kan leiden tot verwarring over de vraag op welk niveau men deze dadergroepen het beste kan bestrijden. De geschiedenis van het Rameta team is wat dat betreft leerzaam. Het team startte als een regionaal recherche team, werd later opgeschaald tot BRT, om na een aantal successen te worden ontbonden, terwijl het probleem als zodanig niet was verdwenen. Regionale en bovenregionale teams ontberen vaak de capaciteit om zich structureel met een landelijk probleem bezig te houden. Omgekeerd is men op het niveau van nationale recherche-eenheden vaak gericht op 'georganiseerde misdaad' en niet op 'middencriminaliteit'.

Los van de vraag op welk niveau van de rechercheorganisatie opsporingsonderzoeken naar mobiele bendes zijn te situeren, staat wel vast dat deze letterlijk en figuurlijk ongrijpbaar blijven indien geen sprake is van adequate uitwisseling van gegevens op nationaal en internationaal niveau. Om te beginnen is op nationaal niveau behoefte aan een landelijk informatiepunt waar data uit de regiokorpsen worden verzameld. Dit moet worden benadrukt omdat bij de signalering door regiokorpsen van autokraken of ramkraken niet direct wordt gedacht aan op Europese schaal opererende bendes. Die kunnen slechts worden 'waargenomen' indien gegevens over deze delicten centraal worden verzameld en geanalyseerd. Dit is voor het KT NON aanleiding geweest om voor te stellen nationale en internationale gegevens over deze bendes, afkomstig uit het aandachtsgebied van het kernteam, te gaan verzamelen.

Een structurele aanpak van 'grensoverschrijdende middencriminaliteit' vereist dat de structuur wordt blootgelegd van het grotere en internationale netwerk waar nu slechts een deel van is te zien. Internationale samenwerking met politie en justitie in Polen en andere West-Europese landen is dus onontbeerlijk.

Banditisme en de Poolse toetreding tot de Europese Unie

Een bron van informatie over internationale bewegingen van dadergroepen zijn de databestanden van douanediensden. Deze bevatten gegevens over daders, de routes die zij nemen, de frequentie waarmee zij naar het westen reizen, enzovoort. Voor het Rameta team waren destijds met name de gegevens van de Bundesgrenzschutz over het

Pools-Duitse grensverkeer van groot belang. De bestrijding van mobiel banditisme vereist daarom een deugdelijke controle aan de Poolse westgrens. Nu is over de ontwikkeling van de Poolse grensbewaking in dit nummer van *Justitiële verkenningen* een bijdrage opgenomen van E.J. Meijer, zodat wij daar kort over kunnen zijn. Zoals Meijer constateert, is het niet zo dat direct na de toetreding in 2004 de controle aan de westelijke grens van Polen verdwijnt. Alhoewel Poolse burgers hoogstwaarschijnlijk vanaf 1 mei 2004 ingezetene zijn van de EU vallen Polen en de andere nieuwe lidstaten niet direct onder het open grenzen regime van Schengen. Elke kandidaatlidstaat moet middels een Schengen Implementation Action Plan, de mate van gereedheid kunnen aantonen. Een precieze datum voor de toetreding tot het Schengenverdrag is nog niet overeengekomen, maar waarschijnlijk zal die in 2006 plaatsvinden. De controlemechanismen zoals die nu bestaan blijven dus tenminste tot 2006 intact.⁷ Het staat nog te bezien of Polen deze datum haalt, omdat financiële problemen een vlotte implementatie hinderen. Wanneer het zover is zal de toetreding niettemin bij kunnen dragen aan de politieke samenwerking bij de bestrijding van de bendes die zich al immers op Europese schaal manifesteren.

De druk op onder andere Polen om zijn zaken op orde te brengen is op zichzelf begrijpelijk, maar wij hebben de indruk dat de discussie over de criminaliteitsaspecten van de toetreding in sommige opzichten nogal eenzijdig is. Zij gaat overwegend over de dreigende zwakte van de nieuwe buitengrenzen, de georganiseerde misdaad⁸ en illegale immigratie. Alhoewel wij de opvatting delen dat de bewaking van de nieuwe buitengrenzen van belang is, vraagt de aanpak van banditisme toch vooral om controle aan de 'oude' buitengrenzen. Tevens blijkt dat het nog strenge regime aan de Pools-Duitse grens het banditisme-probleem niet heeft kunnen voorkomen. De verondersteld preventieve werking van grenscontroles mag wat dit probleem betreft wel enigszins worden gerelativeerd. Grenscontroles zijn vermoedelijk vooral van belang waar het aankomt op de opsporing. In dit verband is het een goede ontwikkeling dat in 2002 in het kader van de strijd tegen de grensoverschrijdende georganiseerde misdaad samenwerkingsover-

7 Council of the European Union, *Copenhagen European Council Presidency Conclusions* (15917/02), 12-13 December 2002. Zie ook Grabbe (www.cer.org.uk) en Broeders en Sie Dhian Ho, 2003.

8 Vergelijk Rawlinson, 2001.

eenkomsten zijn gesloten tussen de Poolse, Duitse en Litouwse politiediensten en grensbewaking. Dit initiatief zou uitzicht kunnen bieden op vormen van controle op de in- en uitgaande Poolse en Litouwse dadergroepen die in West-Europa op strooptocht gaan.

Conclusie

Alhoewel het KT NON nog niet alle informatie heeft verzameld over Poolse criminaliteit in Nederland is het beeld redelijk duidelijk. Het zwaartepunt ligt niet bij kleine criminaliteit of klassieke manifestaties van georganiseerde misdaad (al is XTC handel wel in opkomst), maar bij grensoverschrijdend banditisme. Mobiele bendes plegen vanuit Polen autokraken, ramkraken en overvallen en zijn mogelijk ook betrokken bij autodiefstallen. Deze dadergroepen kunnen slechts in beeld worden gebracht en bestreden indien sprake is van nationale en internationale gegevensuitwisseling. In het verleden bleek dat informatie afkomstig van grenscontroles aan de Pools-Duitse grens daarbij van groot belang is. Het verdwijnen van deze grenscontroles zou daarom niet bevorderlijk zijn voor de opsporing van de mobiele dadergroepen. Hieruit volgt niet zonder meer dat het opengaan van grenzen tot een 'golf' van criminaliteit uit Polen zal leiden. Er is reeds sprake van een probleem, wat niet per se groter wordt na de Poolse toetreding. Integendeel, de toetreding lijkt op de lange termijn een belangrijke voorwaarde voor een afname van het probleem, omdat die het welvaartsverschil zal helpen verkleinen dat een voedingsbodem is voor grensoverschrijdende vermogenscriminaliteit. Op de kortere termijn zal de toetreding bij moeten dragen aan de samenwerking met de Poolse politie bij de bestrijding van grensoverschrijdende criminaliteit.

Literatuur

Broeders, D., M. Sie Dhian Ho	2003, p. 127-132
<i>Voorbij fort Europa? Vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid in een Europabrede Unie</i>	Grabbe, H.
Internationale spectator, nr. 3,	<i>Justice and home affairs; faster decisions, secure rights</i>
	Centre for European Reform

Policy Brief (www.cer.org.uk)
Hoogendam, J., D. Hofstra
Twintig acties tegen winkelcriminaliteit
Sec, 17e jrg., nr. 1, 2003, p. 25-27
Kernteam Noord- en Oost-Nederland
Algemene Criminaliteitsbeeld-analyse Oost-Europa, 2000-2001
Zwolle, 2001
Korvinus, A.G., E.M.H. van Dijk e.a.
Mensenhandel: aanvullende kwantitatieve gegevens; tweede Rapportage van de Nationaal Rapporteur
Den Haag, Bureau NRM, 2003
Kruyer, F.
Het antwoord op middencriminaliteit; informatie-uitwisseling dient verbeterd
Algemeen politieblad, nr. 4, 2003
Kupchinsky, R.
Organized crime in Poland
RFE/RL Crime and Corruption Watch, 17 oktober 2002
Rawlinson, P.
De ware dreiging; de Russische misdaad en de Baltische grenzen
Oost-Europa verkenningen, maart 2001, p. 17-26